

Ο ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ, Η ΠΡΩΙΜΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΜΑΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΠΕΑΛΙΣΜΟΣ

Υπάρχει όπωσδήποτε μιὰ αίσθητὴ ἀπόχρωση εἰρωνείας στὴ γλώσσα τῆς «Δόξας», καὶ κρίνω πὼς ἦταν σωστὸ ὅτι, στὸ βιβλίο μου τοῦ 1970 (ἐλληνικὴ ἐκδοσὴ 2002), εἶχα προβάλλει αὐτὸ τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη. Τώρα ὅμως βρίσκω ὅτι εἶχα παραβλέψει πόσο ἀξιόλογο εἶναι τὸ ἐπιστημονικὸ περιεχόμενον, καὶ συγκεκριμένον τὸ ἀστρονομικὸ περιεχόμενον σ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ποιήματος. Ἡ μελέτη μου, ἀπὸ τὸ 1989 μέχρι σήμερα, πάνω στὸ θέμα τῆς ἀστροφυσικῆς, μετεωρολογίας καὶ κοσμολογίας τοῦ Ξενοφάνη καὶ τῶν ἱστορικῶν προηγουμένων στὶς κοσμολογίες τῶν Μιλησίων στὸν ἕκτο αἰῶνα καλλιέργησε καὶ δυνάμωσε ἐντονα τὴν ἐκτίμησή μου τῶν ἀστρονομικῶν ἐπιτευγμάτων ποὺ διαφαίνονται στὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ «Δόξα» καὶ στὶς σχετικὲς μαρτυρίες σ' ἀρχαῖες πηγές.

Ὁμολογῶ ὅτι ὅταν, στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ 1960, ἔγραφα τὸ βιβλίο μου γιὰ τὸν Παρμενίδη δὲν εἶχα ἐννοήσῃ ἐπαρκῶς πόσο σοβαρὲς ἦταν οἱ ἀντιρρήσεις – ποὺ ἤδη τότε εἶχαν διατυπωθεῖ, καὶ ποὺ συνεχίστηκαν, καὶ μέχρι σήμερα συνεχίζονται, νὰ διατυπώνονται – πρὸς παλαιὲς καὶ παραδοσιακὲς ἐκτιμήσεις ὅσον ἀφορᾷ τὸ εὖρος καὶ τὸ βάθος τῶν ἀστρονομικῶν γνώσεων τῶν προδρόμων τοῦ Παρμενίδη, δηλ. τῶν Μιλησίων, τοῦ Πυθαγόρα καὶ τῶν πρώιμων Πυθαγορείων. Αὐτὲς οἱ παλαιότερες καὶ παραδοσιακὲς ἐκτιμήσεις ἔχουν πιά κριθεῖ ὑπερβολικὰ πληθωρικὲς. Ἀλλά, ὅσο ἐπικρατοῦσαν, ἦταν ἀναπόφευχτο νὰ μὴν ὑπάρχει κίνητρο στοὺς μελετητὲς τοῦ Παρμενίδη νὰ ψάξουν μήπως βροῦν στὴ «Δόξα» στοιχεῖα ἀξιόλογα γιὰ τὴν ἱστορία τῶν ἐπιστημῶν. Γιατί, ἐφόσον οἱ θεωρίες τῶν Μιλησίων καὶ τῶν Πυθαγορείων φαντάζανε τόσο ἐνορατικὲς καὶ προηγμένες, ἢ «Δόξα» τοῦ Παρμενίδη ἐμοιαζε ἐσκεμμένη ὀπισθοδρομὴ ἢ (τὸ πολὺ) χλωμὴ ἀντανάκλαση θεωριῶν τοῦ ἕκτου αἰῶνα. Ἄν ὅμως ἀναλύσουμε τὴ «Δόξα» μὲ βάση τὶς σημερινές, πιὸ μετρημένες, σταθμῆσεις γιὰ τὰ ἐπιτεύγματα τῶν προδρόμων τοῦ Παρμενίδη, τότε αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ ποιήματος παίρνει ἄλλη μορφή· παρουσιάζει τὸν Παρμενίδη εἴτε νὰ προβάλλει δικές του ἐπιστημονικὲς ἀνακαλύψεις εἴτε νὰ ἐκμεταλλεύεται μὲ τρόπο εὐφυὴ ιδέες ρηξικέλευθες, ἀκόμη κι ἂν αὐτὲς εἶχαν προβληθεῖ ἢ εἰσαχθεῖ ἀπὸ ἄλλους τῆς γενιᾶς του. Βεβαίως, ὁ Παρμενίδης ἔχει φιλοσοφικοὺς λόγους νὰ στιγματίσει τὶς θέσεις τῆς «Δόξας» ὡς «ἀπατηλές» (πβ.

DK B 8, 52) καὶ νὰ ἀποκηρύξει τὸ γνωστικὸ τοὺς κύρος (DK B 1, 53 *ταῖς οὐκ ἔνι πίστις ἀληθείας*). Παρ' ὅλα αὐτά, ὁ ἴδιος Παρμενίδης, ὁ ὁποῖος στὸ πρῶτο μέρος τοῦ ποιήματος δείχνει φανατικὴ προσήλωση στὶς ἀρχές τοῦ λογικο-παραγωγικοῦ εἰρμοῦ, πρέπει νὰ εἶχε αἰσθανθεῖ τὴ σαγηνευτικὴ ἔλξη τῶν λογικῶν συναρτήσεων (εἴτε παραγωγικῶν εἴτε ἐπαγωγικῶν) ποὺ συγκροτοῦν τὸ κοσμοεἶδωλο τῆς «Δόξας».

Ἀξιίζει νὰ ἐρευνήσουμε προσεχτικὰ αὐτὸ τὸ πλέγμα τῶν λογικῶν συναρτήσεων. Ὄταν ὁ Παρμενίδης παρουσιάζει τὴ «θεὰ» νὰ προαναγγέλλει τὴν ἐξήγηση τῶν «ἔργων» τοῦ ἡλίου (*εἴση... καθαρᾶς εὐαγέος ἡελίοιο/λαμπάδος ἔργ' αἰδήλα καὶ ὀππόθεν ἐξεγένοντο*, DK B 10, 11-13), τὴν βάζει νὰ χρησιμοποιοῦν αὐτὸ τὸ σπάνιο καὶ σημασιολογικὰ προκλητικὸ ἐπίθετο *αἰδήλος*, -ον. Δὲν τὸ ἀποκλείω ὅτι ὁ Παρμενίδης μπορεῖ νὰ παίζει μὲ τὴν ὑποδήλωση «κρυφός, μυστηριώδης» (πβ. *ἄδηλος*, -ον). Ρητορικο-ποιητικὰ σχήματα συνήχησης σημασιῶν, ἢ μία στὸ φόντο ἢ ἄλλη προφανής, εἶναι ἀκριβῶς κάτι ποὺ ταιριάζει στὴ γλωσσικὴ ὑφή καὶ τὴν ἐπιχειρηματολογικὴ στρατηγικὴ τῆς «Δόξας». Δὲν χωράει πάντως ἀμφιβολία ὅτι ἡ προφανὴς σημασία τοῦ ἐπιθέτου εἶναι ἐνεργητικὴ· «ἐκεῖνος, -η, -ο ποὺ προξενεῖ τὴν ἀδυναμία ὁρατότητας». Οἱ ἀρχαῖοι λεξικογράφοι καὶ ὑπομνηματιστὲς χρησιμοποιοῦν τὰ συνώνυμα *ἀφανιστικός*, *ὀλέθριος*. Στὸν Ὅμηρο τὸ ἐπίθετο συνδέεται χαρακτηριστικὰ μὲ τὸ *πῦρ*, τὸ στοιχεῖο ποὺ κατ' ἐξοχὴν ἀναλώνει, καταστρέφει, ἀφανίζει. Στὸ DK B 10, 11 στὸν Παρμενίδη ἡ ἐνεργητικὴ σημασία τοῦ ἐπιθέτου ἐνισχύεται καὶ ἐπικυρώνεται ἀπὸ τὴν ἄμεση σύνδεση μὲ τὸ οὐσιαστικὸ *ἔργα*. Στὸ Παρμενίδειο ἀπόσπασμα, τὸ σπάνιο ἐπίθετο ἐστιάζεται στὸ ὑποκείμενο ποὺ ἀσκεῖ τὰ ἔργα, τὸν ἡλιο, στὸν ρόλο τοῦ δευτέρου ὡς *explanans*, ὡς φορέα τῆς αἰτιολόγησης, ὄχι ὡς *explanandum*. Ἄς ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὸ κείμενο μεταφράζοντας ὅλες τὶς λέξεις ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φράση *αἰδήλα ἔργα*

Θὰ γνωρίσεις... τὰ αἰδήλα ἔργα τῆς κατακάθαρης λαμπάδας
τοῦ ὀλόλαμπρου ἡλίου, καὶ θὰ καταλάβεις ἀπὸ ποῦ προήλθαν.

Ἡ, ἐπειδὴ τὸ *εὐαγέος* μπορεῖ νὰ εἶναι, ὄχι ἀρσενικοῦ γένους (ὅπως ἔχει ἐκληφθεῖ στὴν παραπάνω μετάφραση), ἀλλὰ θηλυκοῦ, ὥστε νὰ συνδέεται μὲ τὸ *λαμπάδος*, ἢ μετάφραση μπορεῖ νὰ εἶναι·

Θὰ γνωρίσεις... τὰ αἰδήλα ἔργα τῆς κατακάθαρης ὀλόλαμπρης
λαμπάδας τοῦ ἡλίου, κ.τ.λ.

Ἡ συντακτικὴ ἀμφισημία δὲν δημιουργεῖ πρόβλημα, καὶ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ σὰν ἀκόμη ἓνα δείγμα ποιητικοῦ-ρητορικοῦ ἐμπλουτισμοῦ. Ἀλλὰ πῶς γίνεται, εἴτε μὲ τὴν πρώτη εἴτε μὲ τὴ δεύτερη σύνταξη, τὸ ὀλόλαμπρο καὶ κατακάθαρο φῶς τοῦ ἡλίου νὰ προξενεῖ ἀδυναμία ὁρατότητας, ἀφανισμό; Ἡ λέξη *λαμπὰς* φυσικὰ φέρνει στὸν νοῦ μας πολεμικὴ πυρπόληση, τὸ Ὀμηρικὸ *πῦρ αἰδήλον* ποὺ καταστρέφει τὸ στρατόπεδο τῶν ἐχθρῶν ἢ ἐνδεχομένως θὰ ἀφανίσει τὴν πορθημένη τους πόλη. Ἴσως ἦταν λογικὸ νὰ

υποθέσουμε, και ἐγὼ παλαιότερα εἶχα υἱοθετήσει αὐτὴν τὴν ἐρμηνεία, ὅτι ὁ Παρμενίδης ἀναφέρεται σὲ πυρκαγιὲς ἢ ὀλέθριες ξηρασίες ἀπὸ θερινοὺς καύσωνες ἢ σὲ ὑπερφυσικὲς ἐκπυρώσεις (ὅπως, π.χ., στὸν μῦθο τοῦ Φαέθωνος). Ὅμως τὰ ἐπίθετα *καθαράς* καὶ *εὐαγέος* δὲν συνηγοροῦν σὲ τέτοιου εἴδους ἐρμηνεῖες. Ἀντιθέτως, μᾶλλον ὑπονοοῦν ὅτι ἐνῶ ἡ κοινὴ φλόγα καὶ φωτιὰ ἀναμιγνύεται μὲ τὶς οὐσίες ποὺ καταναλώνει, κι ἔτσι σκουραίνει ἀπὸ καπνό, ἡ λαμπάδα τοῦ ἡλίου ἀσκεῖ τὸν ἀφανιστικό της ρόλο ἀπαθῆς, ἀνεπηρέαστη καὶ ἀμέτοχη. Ἐξ ἄλλου, τόσο οἱ κοινοὶ παρατηρητὲς στὴν ἀρχαιότητα ὅσο καὶ οἱ φιλόσοφοι θὰ θεωροῦσαν τὴν ξηραντικὴ ἢ πυροδοτικὴ ἐνέργεια τοῦ ἡλίου σὰν κάτι αὐτονόητο, ἕνα φαινόμενο στὸ ὁποῖο τόσο τὸ *explanans* ὅσο καὶ τὸ *explanandum*, τόσο τὸ αἶτιο ὅσο καὶ τὸ αἰτιολογούμενο, εἶναι τελείως εὐληπτα, ὥστε τὸ πόθεν ἐξεγένοντο νὰ περιττεύει. Καὶ ἐφ' ὅσον μάλιστα τὰ συμφραζόμενα στὸ ἀπόσπασμα 10 τῆς «Δόξας» ἀναφέρονται εὐρύτερα σὲ ἀστρονομικὰ φαινόμενα (ἄστρα, ἀστερισμούς, ἥλιο, σελήνη) εἶναι ἀπίθανο τὰ ἔργ' αἰδήλα νὰ ἀναφέρονται σὲ ἑκτακτες καταστροφικὲς περιστάσεις, εἴτε φυσικὲς εἴτε ὑπερφυσικὲς. Πολὺν πῖο πιθανὸ ὅτι ἡ ἀναφορὰ εἶναι σὲ οὐράνια φαινόμενα ποὺ ἐνέχουν περιοδικότητα.

Τώρα εἴμαστε σὲ θέση νὰ δώσουμε σαφέστερη διατύπωση στὴν ἐρώτηση ποὺ μέχρι τώρα μένει χωρὶς ἀπάντηση. Ποιὰ εἶναι τὰ ἀφανιστικὰ ἔργα τοῦ ἡλίου ποὺ συνδέονται μὲ δεδομένα οὐρανίων περιοδικότητων; Ἐτσι διατυπωμένη ἡ ἐρώτηση ἄμεσα κι εὐκόλα βρίσκει ἀπάντηση. Ὁ ἥλιος ἀφανίζει διαδοχικὰ καὶ περιοδικὰ ὅλα τὰ ἄλλα οὐράνια σώματα λόγω τῆς ἀσύγκριτα μεγαλύτερης ὑπεροχῆς του σὲ λάμψη.

Τὰ ἔργ' αἰδήλα εἶναι πολλὰ καὶ πολλαπλά. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα καθημερινὰ σβήνουν τὰ ἄστρα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ καὶ μέχρι λίγο μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου. Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὸν Παρμενίδη, ὁ Ξενοφάνης πίστευε ὅτι τὰ ἄστρα σιγοσβήνουν τὴ μέρα καὶ ἀναζωπυρώνονται τὴ νύχτα. Ἡ «Δόξα» προσφέρει ἀπλούστερη καὶ πῖο εὐλογη ἐξήγηση. Περιττεύει ἡ σύγκριση μὲ τὰ κάρβουνα στὴ θράκα. Ὁ ἀφανισμὸς εἶναι ὀπτικὴ ἀπάτη. Τὰ ἄστρα παύουν νὰ φαίνονται, ἐπειδὴ ἡ λάμψη τοῦ ἡλίου ξεπερνάει τὴ δική τους λάμψη.

Δεύτερο σχετικὸ φαινόμενο εἶναι ὁ ἀφανισμὸς ποὺ ὀφείλεται ὄχι στὸ πέρασμα ἀπὸ νύχτα σὲ μέρα ἀλλὰ ἐποχιακά, ἀπὸ μῆνα σὲ μῆνα, ἢ ἀπὸ ἐβδομάδα σ' ἐβδομάδα, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὴ μιὰ νύχτα στὴν ἄλλη. Ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους οἱ ἄνθρωποι εἶχαν παρατηρήσει ὅτι οἱ ἀστερισμοὶ καὶ τὰ φωτεινότερα ἄστρα ἀνατέλλουν καὶ δύουν κάπως νωρίτερα ἀπὸ νύχτα σὲ νύχτα. Αὐτὸ εἶναι τὸ φαινόμενο ποὺ μᾶς κάνει νὰ μιᾶμε γιὰ ἄστρα τοῦ χειμῶνα, τῆς ἀνοιξῆς, τοῦ καλοκαιριοῦ, τοῦ φθινοπώρου. Εἶναι ἐπίσης τὸ φαινόμενο ποὺ προσφέρεται γιὰ τὴν χρονικὴ ὀριοθέτηση τῶν ἐποχῶν τοῦ ἔτους καὶ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς περιόδου τοῦ ἐνὸς ἔτους ἀρκεῖ νὰ σημειωθοῦν οἱ πρῶτες ἢ καὶ οἱ τελευταῖες ἐμφανίσεις ὀρισμένων ἀστερισμῶν ἢ ἰδιαίτερα φωτεινῶν ἀστρῶν εἴτε λίγο πρὶν ἀπὸ

τὴν ἀνατολὴν ἢ λίγο μετὰ τὴ δύση τοῦ ἡλίου. Ἡ μέθοδος αὐτὴ τῆς χρονικῆς ὁριοθέτησης εἶναι πασίγνωστη, τόσο σὲ μᾶς ὅσο καὶ στὴν ἀρχαιότητα, ἀπὸ τὸ ἔπος *Ἔργα καὶ ἡμέραι* τοῦ Ἡσιόδου. Αὐτὴ ἡ βραδεία πορεία ἀστερισμῶν καὶ ἄστρον πρὸς δυσμὰς (βραδεία σὲ σύγκριση μὲ τὸ γρήγορο πέρασμα τοῦ συνόλου τῶν ἄστρον ἀπὸ ἀνατολὴ πρὸς δύση καθ' ἡμέραν) εἶναι, ὅπως μᾶς λέει ὁ Παρμενίδης στὴ «Δόξα», μιὰ ἄλλη ὀπτικὴ ἀπάτη. Τὸ φαινόμενο ἐξηγεῖται ἀπὸ τὴν ἐτήσια πορεία τοῦ ἡλίου στὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, ἀπὸ δύση πρὸς ἀνατολή, διασχίζοντας τοὺς ἀστερισμοὺς τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου. Ἡ ἀφελὴς προ-επιστημονικὴ ἐντύπωση εἶναι ὅτι ὁ ἥλιος καὶ οἱ ἀστερισμοὶ ἀκολουθοῦν μία καὶ κοινὴ πορεία, ἀπὸ τὴν ἀνατολὴν στὴ δύση, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι ἡ νυχτερινὴ πορεία τῶν ἀστερισμῶν εἶναι λίγο πιὸ γρήγορη ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη πορεία τοῦ ἡλίου τὴ μέρα. Ἡ ὀρθὴ ἐξήγηση εἶναι ὅτι ὁ ἥλιος ἀσκεῖ διπλὴ κίνηση, μία μαζὶ μὲ τοὺς ἀστερισμοὺς ἀπὸ ἀνατολὴ σὲ δύση τὸ ἡμερονύκτιο καὶ δευτέρη ἀπὸ δύση πρὸς ἀνατολὴ πού ὁλοκληρώνεται σὲ ἓνα ἔτος. Σ' αὐτὴ τοῦ τῆ βραδεία πορεία πρὸς ἀνατολὰς ὁ ἥλιος «ἀφανίζει» ὄχι μόνο ἓνα μετὰ τὸν ἄλλο τοὺς ἀστερισμοὺς ἀλλὰ γενικώτερα τὰ ἄστρα πού βρίσκονται στὶς ζῶνες τῶν ἀστρονομικῶν μηκῶν στὶς ὁποῖες διαδοχικὰ ὁ ἥλιος εἰσβάλλει.

Τρίτο τύπο ἀφανισμοῦ ἔχουμε στὶς κινήσεις πλανητῶν, καὶ εἰδικὰ στὴν περίπτωση τῆς Ἀφροδίτης. Ὑπενθυμίζω ὅτι στὴν ἐλληνικὴ παράδοση – ἄσχετα ἀπ' ὅ,τι εἶχε ἀνακαλυφθεῖ ἀπὸ τοὺς Βαβυλωνίους – ἡ πρώτη, σύμφωνα μὲ τὶς μαρτυρίες, ταύτιση τοῦ *Ἐφού* (ἢ *Ἐωσφόρου*, *Αὐγερινού*) καὶ τοῦ *Ἐσπέρου* (*Ἀποσπερίτη*, *Πούλιας*) ἐγίνε ἀπὸ τὸν Παρμενίδη (DK 28 A 40). Ὁ Ἀποσπερίτης πρωτοφαίνεται ὅταν τὸ ἄστρο αὐτό, κινούμενο πρὸς ἀνατολὰς, ἔχει ἀπομακρυνθεῖ τόσο ἀπὸ τὸν ἥλιο ὥστε νὰ μὴ χάνεται πλέον στὴν ἡλιακὴ λάμψη πού παραμένει μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Ὑστερα ἀπὸ ἐβδομάδες, ἡ στροφὴ τοῦ ἄστρου καὶ μετὰ ἡ ἀνάδρομος κίνησή του, τῶρα πρὸς δυσμὰς, πρὸς τὸν ἥλιο, καταλήγει στὸν ἐπαναφανισμό τοῦ Ἀποσπερίτη. Ἀντιστοίχως, ἡ ἀνάδρομος κίνηση τοῦ *Αὐγερινού* πρὸς δυσμὰς, δηλ. σὲ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν ἥλιο, φέρνει τὴν πρώτη ἐμφάνιση τοῦ ἄστρου τὴν αὐγὴ, καὶ κατόπιν ἡ στροφὴ τοῦ ἄστρου καὶ ἡ κίνησή του πρὸς ἀνατολὰς καταλήγει στὸν ἐπαναφανισμό τοῦ *Αὐγερινού*. Τὸ γεγονός ὅτι Ἀποσπερίτης καὶ *Αὐγερινός* εἶναι ὁρατοὶ ἐναλλάξ, καὶ ὅτι τὸν ἀφανισμό τοῦ Ἀποσπερίτη ἀκολουθεῖ ὕστερα ἀπὸ ἓνα χρονικὸ διάστημα ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ *Αὐγερινού*, καὶ τὰνὰπαλιν, εἶναι ἀκριβῶς τὰ δεδομένα πού λογικὰ καὶ σχεδὸν ἀναπόφευχτα ὁδηγοῦν στὸ σπουδαῖο ἐπαγωγικὸ συμπέρασμα τὸ ὁποῖο οἱ πηγὲς ἀποδίδουν στὸν Παρμενίδη, ὅτι Ἀποσπερίτης καὶ *Αὐγερινός* εἶναι τὸ ἴδιο οὐράνιο σῶμα.

Ἀλλὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα φωτεινὰ σώματα, ἄλλα ἀπὸ τὸν Ἀποσπερίτη καὶ τὸν *Αὐγερινό*, πού φαίνονται ἢ χάνονται κατὰ καιροὺς χωρὶς καὶ αὐτὰ νὰ τηροῦν τὴν αὐστηρὴ τακτικότητά πού χαρακτηρίζει τὶς πρωτοεμφανίσεις καὶ τοὺς ἀφανισμοὺς τῶν ἀστερισμῶν. Μήπως θὰ ἔπρεπε νὰ

υποθέσουμε ότι και άλλα τέτοια ζεύγη, που συνδέονται από την τακτική τους ακολουθία πρωτοεμφανίσεων και αφανισμών, πρέπει να ταυτιστούν ως το ίδιο ουράνιο σώμα; Η ερώτηση δείχνει τη φυσική λογική εξέλιξη της ταύτισης του Άποσπερίτη και του Αύγερινοῦ. Ο Παρμενίδης έφτασε τουλάχιστον στο κατώφλι της ανακάλυψης και των άλλων τεσσάρων πλανητών (μετρώντας τον ήλιο και τη σελήνη για πρώτους δύο στους έπτά που ήταν γνωστοί στην αρχαιότητα). Αφήνω χωρίς σχόλιο το θέμα αν ο Παρμενίδης προχώρησε πέρα απ' αυτό το κατώφλι.

Τέλος (πέμπτο δείγμα για τα *ἐργ' αἰδήλα* που ασκεί ο ήλιος) η λάμψη του ήλιου επενεργεί στην ορατότητα της σελήνης. Σ' αυτή την περίπτωση οί αφανισμοί είναι στενά συνδεδεμένοι με την άλλη, ακόμη πιο σπουδαία, ανακάλυψη για την οποία ή «Δόξα» είναι το πρώτο αρχαίο κείμενο που μας προσφέρει ασφαλή μαρτυρία, για το ότι ή σελήνη φωτίζεται από τον ήλιο. Στις δοξογραφίες του ψευδο-Πλουτάρχου και του Στοβαίου (αποφεύγω να πω στην υποτιθέμενη αρχαιότερη δοξογραφία του Αετίου, εφόσον ο συνάδελφος Lebedev αμφισβητεί ακόμη την ύπαρξη του όμώνυμου δοξογράφου) έχουμε ρητή μαρτυρία ότι ο Παρμενίδης θεώρησε ότι ή σελήνη φωτίζεται από τον ήλιο (DK 28 A 42). Αλλά την ίδια μαρτυρία έχουμε με το μεγαλύτερο κύρος – αν και κάπως πιο έμμεσα, σε ποιητική φόρμα και έκφραση – στα αποσπάσματα 14 και 15:

νυκτιφαές περι γαῖαν αλώμενον αλλότριον φῶς

Φέγγει τή νύχτα, πλανᾶται γύρω από τή γῆ, ξενόφερτο φῶς (DK 28 B 14).

ἀεὶ παπταίνουσα πρὸς αὐγὰς ἡελίοιο

Πάντοτε μετὸ βλέμμα της στραμμένο πρὸς τή λάμψη τοῦ ἡλίου (DK 28 B 15).

Ἀξίζει νὰ ἀναλύσουμε τὴ διατύπωση σ' αὐτὰ τὰ δύο ἀποσπάσματα. Οἱ παρατηρήσεις που ἀκολουθοῦν ἐνσωματώνουν σχόλια που ἔχω παρουσιάσει σὲ δημοσίευσή μου στ' ἀγγλικά¹.

Μὲ τὴ μετάφραση «ξενόφερτο φῶς» ἐπιχειρῶ νὰ ἀποδώσω τὸ ἔξυπνο λογοπαίγνιο μετὸ ὁποῖο ὁ Παρμενίδης ἀναφέρεται στὴν ἀνακάλυψη ὅτι ή σελήνη φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιο. Οἱ ἀρχαῖες λέξεις *φως* (με ὀξεία ἢ βαρεία), που σημαίνει «ἄνθρωπος, ἄνδρας, ἄτομο, πρόσωπο», καὶ *φῶς* (μετὰ περισπωμένη, ἀπὸ τὸ *φάος*) εἶναι σημασιολογικά καὶ ἐτυμολογικά ἀσχετες, ἀπλὰ ὁμώνυμα. Στὸν Ὅμηρο ἡ στερεότυπη φράση *ἀλλότριος φῶς* σημαίνει «ἄνθρωπος ἀπὸ ἄλλοῦ, ξένος». Τὸ *ἀλλότριος* ὅπωςδήποτε ἐμπεριέχει τὶς ὑποδηλώσεις οἱ ὁποῖες στὰ νεοελληνικά ἐκφράζονται μετὸ «ἀλλόκοτος» καὶ τὸ «μυστήριος, μυστηριώδης» (ἃς παραβάλλουμε καὶ τὴ φανερὴ συγγένεια που ὑπάρχει στὰ ἀγγλικά ἀνάμεσα στὶς λέξεις «stranger»,

1. Xenophanes' Contribution to the Explanation of the Moon's Light, *Philosophia*, 32, 2002, σσ. 47-59, 52-53.

ξένος, καὶ «strange», παράξενος, μυστηριώδης). Γι' αὐτὸ τὸ παράξενο, ἀλλόκοτο καὶ μυστηριώδες, ποὺ εἶναι ὁ φωτισμὸς τῆς σελήνης, ὁ Παρμενίδης δίνει τὴν ἐξήγησιν ὅτι τὸ φῶς τῆς εἶναι «ἀπὸ ἄλλου, ξενόφερτο».

Τὸ γεγονὸς ὅτι στὸ DK B 14 ὁ Παρμενίδης δὲν λέει *ὑπὲρ γαῖαν* ἀλλὰ *περὶ γαῖαν* εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι ἔχει ἐννοήσει ὅτι ἡ τροχία τῆς σελήνης στὴ διάρκεια τοῦ ἡμερονυχτίου εἶναι πλήρως κυκλική, ἐν μέρει πάνω καὶ ἐν μέρει κάτω ἀπὸ τὴ γῆ. Τὸ DK B 15 προσθέτει ὅτι τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸν ἥλιο, ὅπως εἶναι ὁλοφάνερο στὴν πανσέληνο καὶ ἐπίσης ἀπὸ τὴ σταθερότητα (*αἰεὶ*) τῆς χωρικῆς σχέσης τῶν δύο σωμάτων. Μιλώντας στὸ B14 γιὰ περιπλάνηση (*ἀλώμενον*) ὁ Παρμενίδης δείχνει τὴ γνώση του ὅτι ἡ σελήνη μετατοπίζει συνέχεια καὶ τακτικὰ τὰ σημεῖα τῆς ἀνατολῆς τῆς καὶ τῆς δύσης τῆς ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα ἢ νύχτα στὴν ἄλλη.

Μεγάλη σημασία ἔχουν τὰ δύο σπόνδεια μετρικὰ πόδια στὸ πρῶτο ἡμιστίχιο (— | — | —). Ἡ προσωδία πέντε ἀλλεπάλληλων μακρῶν συλλαβῶν προβάλλει μὲ ὅλη τὴ δυνατὴ ἐμφαση τὸ ἐπίρρημα *αἰεὶ*. Μ' αὐτὸ τὸ ρητορικο-ποιητικὸ τέχνασμα ὁ Παρμενίδης μᾶς ἀνάγει σὲ ἕξι δεδομένα ποὺ εὐκόλα μποροῦν νὰ ἐξακριβωθοῦν ἀπὸ ἓναν ὅποιο παρατηρητή, εἴτε ἀρχαῖο εἴτε σύγχρονό μας. Παραθέτω ἐδῶ αὐτὰ τὰ ἕξι δεδομένα ὑπογραμμίζοντας σὲ κάθε παρατήρηση τὸ στοιχεῖο ποὺ ἀκριβῶς ἀντιστοιχεῖ στὸ *αἰεὶ* τοῦ DK B 15.

(α) Στὶς πρῶτες μέρες τοῦ πρώτου σεληνιακοῦ τετάρτου ἡ σελήνη ξαναφαίνεται ὕστερα ἀπὸ τὶς δύο-τρεῖς μέρες τῆς χάσης στὸ δυτικὸ μέρος τοῦ οὐρανοῦ ἀμέσως μετὰ τὸ ἡλιοβασίλεμα. Στὴ βραχεία περίοδο τῆς ὁρατότητάς της, παρατηροῦμε ὅτι τὰ λεγόμενα «κέρατα» τοῦ σεληνιακοῦ μηνίσκου βλέπουν ἀνατολικά, δηλ. τὸ *κυρτὸ μέρος τοῦ μηνίσκου βλέπει πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀρίζοντος ὅπου ὁ ἥλιος ἔδυσε*.

(β) Καθὼς τὸ φωτεινὸ μέρος τῆς σελήνης προοδευτικὰ γεμίζει, στὴ συνέχεια τοῦ πρώτου τετάρτου, ἡ σελήνη βρίσκεται ψηλότερα στὸν οὐρανὸ (προχωρώντας ἀπὸ δυσμὰς πρὸς ἀνατολάς) καὶ φέγγει σὲ σταδιακὰ μεγαλύτερο χρόνο πρὶν ἀπὸ τὴ δύση της. Πάντως τὸ σταθερὸ *κυρτό* τῆς *μέρος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι στραμμένο πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀρίζοντος ὅπου ὁ ἥλιος θὰ δύσει ἢ ἔχει δύσει*.

(γ) Ἀργότερα, πρὸς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τετάρτου ἢ τὴν ἀρχὴ τοῦ δευτέρου, ἡ σελήνη εἶναι ἀρκετὰ ἀνατολικώτερα ἀπὸ τὸν ἥλιο, καὶ φέγγει ἤδη ἀρκετὰ ὥστε νὰ εἶναι ὁρατὴ ἀκόμη καὶ γιὰ ὥρες πρὶν ἀπὸ τὸ ἡλιοβασίλεμα. *Τὸ κυρτὸ τῆς μέρος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι στραμμένο πρὸς τὸν ἥλιο*.

(δ) Στὴν πανσέληνο ἡ σελήνη ἀνατέλλει καθὼς ὁ ἥλιος δύει. Τὴν ἐπομένη μέρα, καθὼς ὁ ἥλιος ἀνατέλλει ἡ σελήνη δύει. *Οἱ δύο φωτεινοὶ δίσκοι ἀτενίζονται πρόσωπο μὲ πρόσωπο*.

(ε) Στὴ χάση, στὸ τρίτο τέταρτο, ἡ σελήνη ἀνατέλλει ἀργότερα καὶ παραμένει ἀργότερα τὴ νύχτα. Τὸ μέρος τοῦ σεληνιακοῦ δίσκου ποὺ χάνει φῶς βλέπει πρὸς δυσμὰς. Τὸ φωτεινὸ μέρος, μὲ τὸ *κυρτὸ ὄριο*, βλέπει πρὸς

ἀνατολάς. Μετὰ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, τὸ φωτεινὸ μέρος τῆς σελήνης εἶναι ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ σεληνιακοῦ δίσκου ποὺ βλέπει πρὸς τὸν ἥλιο.

(ζ) Πρὸς τὸ τέλος τοῦ τέταρτου σεληνιακοῦ τετάρτου, ὁ μηνίσκος ἀνατέλλει πρὸς τὸ τέλος τῆς νύχτας, ἢ τὴν αὐγὴ, πρὶν ἀπὸ τὸν ἥλιο. Στὸ προοδευτικὰ βραχύτερο διάστημα ὁρατότητας τῆς σελήνης, προτοῦ ὁ ἥλιος τὴν ἀφανίσει, τὰ κέρατα τοῦ μηνίσκου βλέπουν πρὸς δυσμὰς, δηλ. τὸ κυρτὸ μέρος τοῦ λεπτοῦ μηνίσκου βλέπει πρὸς τὸ μέρος τοῦ ὀρίζοντος ὅπου ὁ ἥλιος θὰ ἀνατεῖλει ἢ μόλις ἀνέτειλε.

Ἐνα σύγχρονό μας ἐγχειρίδιο γιὰ φυσιολάτρες ὁδοιπόρους καταγράφει αὐτὰ τὰ δεδομένα μὲ ἐπανειλημμένη χρῆση τῆς λέξης «always», ποὺ θυμίζει τὸ ἀεὶ καὶ τὶς πέντε μακρὲς συλλαβὲς τοῦ DK B 15 τοῦ Παρμενίδη.

New crescent moon (waxing) *always* close behind the sun... When full moon is rising the sun is *always* setting... When the full moon is setting the sun is *always* rising².

Εἶναι ὀλοφάνερο ὅτι ὁποῖος κατανοεῖ ὅτι αὐτὲς οἱ παρατηρήσεις (α)-(ζ) δὲν ἐπιδέχονται ἐξαιρέσεις πρέπει εἴτε νὰ ἔχει συλλάβει ἢ νὰ βρίσκεται καθ' ὁδὸν νὰ συλλάβει ὅτι ἡ σελήνη παίρνει τὸ φῶς τῆς ἀπὸ τὸν ἥλιο.

Τώρα εἴμαστε σὲ θέση νὰ συνδέσουμε λεπτομερῶς τὰ δύο ἀποσπάσματα ποὺ ἔχουν ὡς θέμα τους τὸν φωτισμὸ τῆς σελήνης μὲ τὰ *ἡελίοιο ἔργ' αἶδηλα* τοῦ DK B 10. Ἐφόσον ὁ ἥλιος δίνει ὁρατότητα στὴ σελήνη παρέχοντάς της φῶς, ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ἔργον ἀποκλείει νὰ εἶναι ὁρατὴ ἡ σελήνη ὑπὸ ὠρισμένες συνθῆκες (βεβαίως τὸ «ἀποκλείει» ἰσχύει ἀπόλυτα μόνο γιὰ τοὺς ἀρχαίους παρατηρητές, ἐνῶ γιὰ τοὺς νεώτερους ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσή τους τηλεσκόπια ἢ κυάλια πρέπει νὰ ποῦμε πιὸ χαλαρὰ «ἐμποδίζει»). Παραθέτω τὶς σχετικὲς συνθῆκες:

(1) Μία ἢ δύο μέρες εἴτε πρὶν ἀπὸ εἴτε μετὰ τὴ νουμηνία·

(2) Ὃταν ὁ ἥλιος εἶναι ἀκόμη ψηλὰ στὸν οὐρανό, στὶς ἀρχὲς τοῦ πρώτου τετάρτου·

(3) Στὴν ἀνατολὴ τῆς σελήνης πρὶν ἀπὸ τὴν ἀμφίκυρτο φάση της, πρὸς τὸ τέλος τοῦ πρώτου καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ δευτέρου τετάρτου·

(4) Μετὰ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου πρὸς τὸ τέλος τοῦ τέταρτου τετάρτου·

(5) Στὴ δύση τῆς σελήνης στὸ τέταρτο τέταρτο.

Ὁ Ξενοφάνης εἶχε μόνο λίγο ξεφύγει ἀπὸ τὴν ἀφελὴ προ-επιστημονικὴ ἀντίληψη ὅτι ἡ σελήνη πεθαίνει ἀπὸ μῆνα σὲ μῆνα καὶ μετὰ ἀναβιώνει. Ἐκεῖνος πίστευε ὅτι ἡ σελήνη (ἢ, πιὸ σωστά, οἱ σεληνες, ἐφόσον εἶχε συμπεράνει ὅτι τελείως διάφορα σεληνιακὰ ἄτομα διασχίζουν τὸν οὐρανὸ ἀπὸ τὸ ἓνα ἡμερονύχτιο στὸ ἄλλο) εἶναι τύπος νέφους, ποὺ εἴτε πῆζει ἀπὸ συρροὴ ὕδρατμῶν, κι ἔτσι γίνεται ὁρατὴ, ἢ ἀραιώνει κι ἔτσι διαλύεται καὶ χάνεται. Στὴν «Δόξα» ὁ Παρμενίδης, σ' ἀντίθεση πρὸς τὸν Ξενοφάνη, παίρνει τὶς πέντε παρατηρήσεις γιὰ συνθῆκες μὴ ὁρατότητας τῆς σελήνης

2. H. GATTY, *Nature is your Guide: How to Find your Way on Land and Sea*, Penguin Group, (U.S.A.), 1979, σ. 218. (Τὰ πλάγια στοιχεῖα στὸ κείμενο ἀποτελοῦν δική μου προσθήκη).

καὶ τὶς συνδέει μὲ τὴν ἄλλη τόσο καίρια παρατήρηση τοῦ B15, ἀεὶ παπταίνουσα πρὸς αὐγὰς ἡελίοιο. Ἀκόμη κι ὅταν δὲ φαίνεται στὸν οὐρανὸ ἡ σελήνη δὲν παύει νὰ κρατάει στραμμένο τὸ εἶτε ὀλικά εἶτε μερικά φωτισμένο της πρόσωπο κατὰματα στὸν ἥλιο.

Ὁ Karl Popper³ καὶ ὁ κάποτε μαθητὴς μου Daniel W. Graham⁴, ἔχουν πολὺ δίκαια ἐκθειάσει τὴ μεγάλη θεωρητικὴ ἐμβέλεια τῆς ἀνακάλυψης ὅτι ἡ σελήνη φωτίζεται ἀπὸ τὸν ἥλιο. Ὅπως καὶ οἱ δυὸ αὐτοὶ μελετητὲς ἐξηγοῦν, ἡ ἀνακάλυψη αὐτὴ συνδέεται ὄχι μόνο μὲ τὶς θέσεις ὅτι τόσο ἡ σελήνη ὅσο καὶ ὁ ἥλιος ἔχουν κυκλικὴ τροχειά, πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, ἀλλὰ μὲ ἓνα πλέγμα ἑξι, ἡ ἀκόμη καὶ ὀκτὼ θέσεων, ὅλες τους – χωριστὰ κι ἀκόμη περισσότερο παρμένες μαζί – πλούσιες σὲ θεωρητικὸ δυναμικὸ καὶ περισπούδαστες:

- (i) Ἡ σελήνη ἔχει τὸ σχῆμα σφαίρας.
- (ii) Ἡ σελήνη εἶναι στερεὸ καὶ ἐνδογενῶς σκοτεινὸ καὶ ἀδιάφανο σῶμα.
- (iii) Ἡ σελήνη περνάει κάτω ἀπὸ τὴ γῆ.
- (iv) Ὁ ἥλιος περνάει κάτω ἀπὸ τὴ γῆ.
- (v) Οἱ τροχειὲς καὶ τῶν δύο σωμάτων δὲν ἔχουν σχῆμα τόξου (οὔτε βέβαια, ὅπως ὁ Ξενοφάνης πίστευε, εὐθείας γραμμῆς) ἀλλὰ κύκλου.
- (vi) Ἡ τροχειὰ τοῦ ἡλίου εἶναι σὲ μεγαλύτερο ὕψος ἀπὸ τὴν τροχειὰ τῆς σελήνης.

Καὶ αὐτὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ πλέγματος ἐνθαρρύνει (χωρὶς βέβαια νὰ ἐδραιώνει λογικά) δύο ἀκόμη θεωρητικὲς παρεκτάσεις:

- (vii) Ἡ γῆ εἶναι σφαῖρα.
- (viii) Ὁ κόσμος (τὸ σύμπαν) ἔχει σφαιρικὸ σχῆμα.

Ἀσχετα μὲ τὸ πῶς καὶ πόσο εἶναι ἐδραιωμένες οἱ θέσεις (vii) καὶ (viii), σημασία ἔχει ὅτι ὑπάρχουν μαρτυρίες ὅτι ἀκόμη αὐτὲς οἱ τόσο προηγμένες θέσεις εἶχαν διατυπωθεῖ στὴν «Δόξα»⁵. Ἐπίσης σημασία ἔχει ὅτι μόλις οἱ θέσεις (i)-(vi) συναρτηθοῦν μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ἡ γραμμὴ τῆς μηνιαίας πορείας τῆς σελήνης στὸν οὐρανὸ συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴ γραμμὴ τῆς ἐτήσιας πορείας τοῦ ἡλίου πρὸς ἀνατολὰς (δηλ. τὸν ἐκλειπτικὸ κύκλο), ἡ ὀρθὴ ἐξήγηση τόσο τῶν ἡλιακῶν ὅσο καὶ τῶν σεληνιακῶν ἐκλείψεων δὲν ἀπέχει σὲ λογικὴ ἀπόσταση. Πάντως δὲν ὑπάρχει μαρτυρία ὅτι

3. *World of Parmenides*, σσ. 68-145 κ. ἐξ' ἰδιαίτ. σσ. 68-70, 80, 84-85.

4. *Explaining the Cosmos: The Ionian Tradition of Scientific Philosophy*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2006, σσ. 180-181; cf. D. W. GRAHAM, *La Lumière de la lune dans la pensée grecque archaïque* (μτφρ. Létitia Mouze), εἰς A. Laks καὶ C. Louguet (ἐκδ.), *Qu'est-ce que la Philosophie présocratique*, Villeneuve d'Ascq, Presses Universitaires de Septentrion, 2002, *Cahiers de Philologie*, vol. 20, σσ. 351-380, ἰδιαίτ. σσ. 366-370.

5. Πβ. DIOGENES LAERTIUS IX. 21-22 (DK 28 A1). Cf. C. H. KAHN, *Anaximander and the Origins of Greek Cosmology*, New York and London, Columbia University Press, 1960 (ἐπανεκδ. Philadelphia, Centrum, 1985· ἐπανεκδ. Indianapolis, Hackett Publishing Co., 1994), σσ. 115-116. Πβ. D. W. GRAHAM, *Cosmos*, σσ. 181-182.

ή εξήγηση τῶν ἐκλείψεων ἀποδίδεται στὸν Παρμενίδη. Σύμφωνα μὲ τὶς πηγὲς ἡ τιμὴ γι' αὐτὴ τὴν ἀνακάλυψη ἀνήκει στὸν Ἀναξαγόρα)⁶.

Αὐτὸ τὸ σύνολο ἀστρονομικῶν θέσεων ποὺ διακρίνονται στὴν «Δόξα» δὲν εἶναι κρᾶμα ἢ συνφυρμὸς προηγουμένων θεωριῶν· εἶναι πλέγμα μὲ λογικὴ συνοχή. Καί, χῶρια ἀπὸ τὶς ἐνδογενεῖς, λογικὲς, ἀλλεπάλληλες συναρτήσεις τῶν παραπάνω θέσεων, τὸ πλέγμα στερεώνεται, πλουτίζεται καὶ σφίγγει, ἀπὸ τὶς δυνάμεις (τὶς ιδιότητες, τὰ χαρακτηριστικά) τῶν δύο μορφῶν, τοῦ φωτός (φᾶος) καὶ τῆς νύχτας (νύξ), καθὼς αὐτὲς οἱ λεγόμενες «μορφές» παίζουν τὸ ρόλο συστατικῶν στοιχείων στὴ «Δόξα». Ὅπως ὁ Porree πολὺ εὐστοχα παρατήρησε⁷, τὰ φαινόμενα τῆς «Δόξας» συγκροτοῦνται ἀπὸ παιχνίδισμα φωτὸς καὶ σκιάς. Οἱ δυνάμεις τῆς νύχτας εἶναι σκοτάδι, ἔλλειψη, καὶ τῆς ὁράσης καὶ τῆς ὁρατότητας (B 8 59, νύκτ' ἄδαῃ, B 8 60, νυκτὸς ἀφάντου), στερεὸ σῶμα ἀδιαπέραστο ἀπὸ φῶς (B 8 59, πυκινὸν δέμας), τάση γιὰ ἀκίνησιν καὶ κρύψιμο στὰ βάθη (B 8 59, δέμας ἐμβριθές). Ὅταν τὸ φῶς πέφτει πάνω σὲ πυκινὸν δέμας, τότε τὸ ἐνδογενῶς σκοτεινὸ αὐτὸ σῶμα γίνεται ἐξωγενῶς ὁρατό, καθὼς τὸ φῶς ἀντανακλᾶται. Ἀλλὰ – κάτι τὸ παράδοξο, ποὺ ὅμως ταιριάζει στὸ πνεῦμα εἰρωνείας καὶ ἀμφισημίας τῆς «Δόξας» – μπορεῖ καὶ τὸ φῶς νὰ προξενήσει σκοτάδι καὶ ἀφανισμό μὲ δύο τρόπους. Πρῶτον, τὰ στερεά, ἀδιαφανῆ σώματα ποὺ ἀπὸ τὴ μιά τους πλευρὰ αὐξάνουν τὴν παρουσίαν τοῦ φωτός, ἐφόσον τὸ ἀναγκάζουν νὰ ἀντανακλαθεῖ, ἀπὸ τὴν ἀντίθετή τους πλευρὰ ἀναγκάζουν τὸ φῶς ν' αὐξήσει τὸ μέτρο παρουσίας τῆς νύχτας προκαλώντας σκιές. Δεύτερον, ἀκόμη καὶ μόνο του καὶ καθαρὸ (πβ. DK B 10 2 καθαρᾶς εὐαγέος), τὸ πιὸ δυνατὸ φῶς, τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, σβήνει καὶ ἀφανίζει τὰ λιγώτερο δυνατὰ φῶτα τῶν ἀστρῶν, τῶν ἀστερισμῶν, καὶ τῆς σελήνης.

Ἡ ἀστρονομία τῆς «Δόξας» εἶναι προ-μαθηματικὴ, παρατηρησιακὴ, ἐμπειρικὴ. Ἀλλὰ ἡ ἐκτίμηση μᾶς ὁδηγεῖ στὴ σκέψη ὅτι τὸ θέμα τῆς σχέσης ἀνάμεσα στὰ δύο μέρη τοῦ ποιήματος τοῦ Παρμενίδη, τῆς «Ἀλήθειας» καὶ τῆς «Δόξας» πρέπει νὰ ἐπανεξεταστῇ ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὴ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιεχομένου. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἀναγνωρίζω ὅτι στὶς παλαιότερές μου μελέτες γιὰ τὸν Παρμενίδη παρέβλεπα τὴ σπουδαιότητα αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου. Ἀλλὰ ἐπιτρέψτε μου ἐπίσης νὰ ἐπαναλάβω κάτι σχετικὰ μὲ τὸ ὅποιο ἡ ἔμφαση στὸ βιβλίο τοῦ 1970 ἦταν ἀπολύτως ἀρμόζουσα. Ἡ «Δόξα» ἔχει τὴ δομὴ καὶ τὴν ὑφὴ ἐνὸς ἐννοιολογικὰ ἀρθρωμένου σχήματος. Δὲν ἀποτελεῖ φαινομενολογία *sensu stricto*, δηλ. ἀπλὴ καταγραφὴ ἢ κωδικοποίησις τῶν ἐμπειρικῶν φαινομένων. Τὸ ὅτι ὁ Παρμενίδης δὲν μιλάει γιὰ φαινόμενα ἀλλὰ γιὰ δοκοῦντα ἔχει σημασία. Αὐτὴ ἡ δεύτερη, ἐνεργητικὴ, μετοχὴ ἔχει βαθειὰ σημασιολογικὴ σύνδεση μὲ τὴ φράση *δοκεῖ μοι*, «(τὸ) ἐγκρίνω, μοῦ εἶναι ἀποδεκτό», καὶ

6. ΑΝΑΞΑΓΟΡΑΣ, DK. A 42. Πβ. D. W. GRAHAM, *Cosmos*, σ. 221.

7. Πβ. ἀνωτέρω σημ. 3.

φυσικά μὲ τὸ ρῆμα στὸ ὁποῖο ἀνάγεται ἡ ἐτυμολογικὴ ρίζα τοῦ ἰδιώματος, τὸ ρῆμα δέχομαι ἢ δέχομαι. Τὰ δοκοῦντα ἀποτελοῦν κάτι ποὺ τὸ «παίρνουμε» ἢ ποὺ τὸ «δεχόμαστε», ὅχι κάτι ποὺ «δίνεται» ἢ «προσφέρεται» στὶς αἰσθήσεις. Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ἐννοια δοκοῦντα στὸν Παρμενίδη ἔχει κάτι ἀπὸ τὸν ἐννοιολογικὸ πλοῦτο ποὺ χαρακτηρίζει τὰ «phaenomena» ἢ τὶς *Erscheinungen* στὴ φιλοσοφία τοῦ Κάντ (καὶ παρακαλῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὰ Καντιανὰ «phaenomena» διαφέρουν ἀπὸ τὰ «φαινόμενα» στὴν πρὸ συνηθισμένη χρῆση τοῦ ὅρου, τὴ χρῆση ποὺ ὑπονοεῖ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὰ δοκοῦντα).

Αὕτὴ ἡ ἰδέα σύγκρισης Παρμενίδη καὶ Κάντ εἶναι κάτι ποὺ ἔχει κατὰ καιροὺς ἐπιπολάσει σὲ μελέτες γιὰ τὸν Παρμενίδη – ἀλλὰ συνήθως γιὰ νὰ κατακριθεῖ ἡ ἰδέα ὡς ἀναχρονιστικὴ. Στὸ δεῦτερο μέρος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα, ὁ Karl Popper εἶναι ὁ μελετητὴς πού, περισσότερο ἀπὸ ἄλλους, προέβαλε αὕτὴ τὴ σύγκριση. Μὲ ἀναφορὰ σὲ ὠρισμένα τουλάχιστον σημεία, ἡ σύγκριση εἶναι εὐλογη.

A.-Φ. Δ. ΜΟΥΡΕΛΑΤΟΣ
(Austin, TX)

PARMENIDES, EARLY GREEK ASTRONOMY AND OUR CONTEMPORARY SCIENTIFIC REALISM

A b s t r a c t

Mourelatos focuses on the scientific, specifically the astronomical, content of the second part of Parmenides' poem, commonly referred to as *Doxa*, in which Parmenides reflects the astronomical views of his predecessors, most notably those of the Milesians and the Pythagoreans, but also puts forward his own scientific discoveries and ideas.

Parmenides' description of the sun's ἐργ' αἰδήλα reveals his astronomical observations of the way the sun – in its unsurpassed brightness – makes all the other celestial bodies disappear. Therefore, the epithet αἰδήλα takes on an active meaning to describe the various phenomena which happen within the course of a day or a year, i.e., how the brightness of the sun seemingly conceals from human sight the moon, or the stars, the constellations and the planets.

Contemporary philosophers and scholars, like Karl Popper and recently D. W. Graham, have praised the accuracy and ingenuity of some of the Parmenidean observations, especially his remark that the moon owes its light and brightness to the sun.

Parmenides' *Doxa* is not a phenomenology *sensu stricto*; Parmenides talks about δοκοῦντα and not about φαινόμενα, which reveals a more scientific approach. These δοκοῦντα (which Mourelatos derives from δέχομαι) refer to observations confirmed and accepted by extensive study and thought who are, therefore, related with Kant's 'phaenomena' or *Erscheinungen*. This interpretation reveals a deeper connection between the two parts of Parmenides' poem – Ἀλήθεια and Δόξα.

Anna TATSI
(Athens)